

НАВЧАННЯ ДЛЯ ТРЕНЕРІВ: ПІДТРИМКА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ РАНЬОГО ВІКУ В НАДЗВИЧАЙНІЙ СИТУАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Вступ

Цей посібник призначений для тренерів, які проводитимуть навчальні курси для сімейних консультантів. Цей посібник містить інформацію та інструменти, необхідні тренерам для проведення навчального курсу для сімейних консультантів з основних цінностей системи раннього втручання в розвиток дітей (Early Childhood Intervention, ECI). Посібник створено на базі матеріалів з навчання для тренерів, яке проводили висококваліфіковані тренери з 3 по 6 жовтня 2022 року на першому етапі організації допомоги з підтримки розвитку дітей раннього віку в межах проєкту ECDUR, фінансованого ЮНІСЕФ і координованого EASPD.

Це навчання проводиться в якості допомоги в надзвичайній ситуації. Його мета полягає не в проведенні повного навчання з ECI, а скоріше в знайомстві із цінностями ECI.

Про проєкт

У липні 2022 року Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та Європейська асоціація постачальників послуг для осіб з інвалідністю (EASPD) розпочали 18-місячний партнерський проєкт, який збільшить кількість наявних кваліфікованих сімейних консультантів, які надаватимуть консультування й підтримку з питань раннього розвитку батькам дітей із ризиком виникнення труднощів розвитку, зокрема затримки розвитку й інвалідності, а також дітей, які вже мають такі труднощі. Проєкт також допоможе зміцнити систему надання послуг з ECI у країнах, які приймають біженців, а також підвищить рівень інформованості населення про важливість ранньої підтримки для розвитку потенціалу кожної дитини. Очікується також підвищення рівня інформованості щодо основних проблем, пов'язаних із ECI, як на національному рівні, так і на рівні ЄС. Ініціатива реалізується в Польщі, Словаччині, Румунії, Молдові й Болгарії.

Зміст курсу:

Модуль 1 — Модуль 1. Фонд Human Rights Foundation, інклюзія й цінності системи ECI. Чому цінності, пов'язані із правами людини, важливі для сімейних консультантів

Модуль 2. Розвиток нервової системи й сімейно-орієнтований підхід під час війни й у надзвичайних ситуаціях

Модуль 3. Відмінності між сім'ями та як їх прийняти

Модуль 4. Підхід до роботи із травмами на основі відносин

Модуль 5. Розвиток соціальної мережі

Модуль 6. Оцінка й розуміння потреб дитини та її сім'ї

Модуль 7. Ведення справи

Модуль 8. Профілактика вигорання

Як провести цей курс

Цей курс був розроблений для проведення протягом 4 днів, але його можна організувати у форматі, який підходить для тренерів та учасників. Курс можна проводити онлайн або офлайн із незначними змінами.

Незалежно від формату й тривалості проведення курсу обов'язково слід дотримуватися таких умов:

- модулі необхідно проводити в хронологічному порядку;
- склад групи протягом усього курсу має бути незмінним;
- усім учасникам слід запропонувати можливість зібратися разом і взаємодіяти один з одним.

Спосіб проведення: онлайн або офлайн із незначними змінами.

Цілі навчання:

- Забезпечити розуміння теоретичних і концептуальних засад навчального пакету тренерами тренерів.
- Надати тренерам знання з інтерактивного навчання й розвинути в них навички, які дозволять їм ефективно викладати інформацію з обраних модулів навчального пакету сімейним консультантам і проводити із ними відповідні вправи.
- Забезпечити розуміння учасниками основних цінностей, пов'язаних із правами людини, і значення цих цінностей для спеціалістів з роботи із дітьми й підтримки.
- Забезпечити розуміння учасниками ролі й обов'язків тренера й сімейного консультанта.
- Надати учасникам знання про систему раннього втручання (ECI), її ключові принципи й цінності.
- Забезпечення розуміння різних компонентів циклу втручання в межах ECI.
- Забезпечити знання й навички, які дозволять фахівцям інтегрувати принципи сімейно-орієнтованого раннього втручання до своєї щоденної праці із дітьми та сім'ями, а також використовувати їх під час надання інших послуг.
- Надати учасникам методики й практичні інструменти для роботи саме із українськими сім'ями.

Очікувані результати

40 тренерів, які отримали знання та інструменти, з якими вони можуть провести навчання для 60–120 сімейних консультантів у кожній країні-партнері.

Роль та обов'язки сімейного консультанта (для довідки під час роботи із цим посібником і навчання)

- Надання першої психологічної допомоги.
- Надання консультацій/інструктажу або іншої підтримки батькам для сприяння вихованню й турботі відповідно до Плану підтримки сім'ї.
- Надання сім'ям необхідної інформації для полегшення доступу до послуг, що надає організація (включно із взаємодопомогою) та інші постачальники послуг у громаді.
- Надання підтримки в направленні до наявних у громаді послуг із узгодженням своїх дій з організацією.
- Візити на дім до дитини та сім'ї (за можливості, якщо людина фізично знаходиться в країні, якщо ні — віртуальні консультації)
- Віртуальні зустрічі із сім'ями із метою надання інформації й підтримки.
- Співпраця з іншими фахівцями організації або інших постачальників послуг для задоволення потреб дитини та сім'ї.

Матеріали в посібнику.

Цей посібник містить допоміжні навчальні матеріали для кожного модуля. Ці матеріали включають:

- **Огляд модуля із інформацією про пропоновані для цього модуля вправи й коротким описом матеріалів, які можуть знадобитися.**

Огляд кожного модуля містить детальніший опис змісту модуля, інформацію, яку необхідно надати учасникам, а також дії, які необхідно виконати.

- **Презентацію в PowerPoint .**

З метою допомоги тренерам для кожного модуля була розроблена презентація в PowerPoint, зміст якої повністю відповідає інформації, наданій в огляді модуля.

Приклад вступу

Це приклад вступу, яким можна скористатися для першого заняття з учасниками.

Нижче наведено цілі вступного заняття.

1. Привітати всіх.
2. Познайти учасників один з одним і створити приємну атмосферу для початку роботи.
3. Розказати про програму семінару, включно із технічними деталями.

10–15 хвили н	Вітання - Вітання - Переклад — як увімкнути - Представлення організаторів - План заняття	Організатори	
10 хв.	Знайомство Опитування: 1. Ваше ім'я — перейменуйте себе в Zoom, додайте UA, ENG або обидві мови залежно від того, якою мовою ви розмовляєте 2. Опитування: звідки ви 3. Реакції: ті, хто з [Болгарії, Польщі, Молдови, Румунії, Словаччини], поставте реакцію «серце» 4. Опитування про професії: психолог, учитель, соціальний працівник, медичний працівник, співробітник громадської організації, інше... 5. Реакції для позначення професії. Для інших професій — усно скажіть, ким ви працюєте. 6. Кішки або собаки; і ті, і ті; не люблю тварин	Організатори, усі учасники	Опитування через Zoom
30 хв.	Страхи, надії, внески - Пояснення правил — 3 хвилини - Індивідуальна робота — 5 хвилин - Групова робота (по <u>6/7</u> учасників у групі) — 10 хвилин (доповідач повинен розмовляти англійською або обидвома мовами —	Організатори, усі учасники	Рекомендовані інструменти: Jamboard — сесійні зали в Zoom

	організатори вкажуть доповідача для кожної групи) - Підбиття підсумків — 15 хвилин		
10 хв.	Проект і ролі - Розповідь про проект: історія, цілі, розклад - Ролі: тренер з ECDR, NC, FC, PSGF - Додаткове навчання для PSGF	Організатори	
5 хвилин	Навчальний процес - Огляд - Будьте вчасно - Посібник + презентації + глосарій - Усі заняття записуються, але ми рекомендуємо не пропускати їх - Будьте активними (задавайте питання тощо) - Моніторингове опитування	Організатори	
5 хвилин	Підбиття підсумків	Організатори	

Примітки для тренерів та організаторів

Тут пропонуються інші вправи для вступного заняття, а також поради та підказки щодо їх проведення.

1. Представлення (15 хвилин)

Тренер просить усіх представитися групі й розповісти:

- як їх звуть;
- звідки вони;
- ким вони працюють;
- щось випадкове (улюблена їжа, робота мрії, ім'я першого цуценя...)

Або

Парне представлення (15 хвилин)

в сесійних залах: учасники діляться на пари й обмінюються інформацією про себе. Потім вони знову збираються в загальній залі й представляють один одного:

- як їх звуть;
- звідки вони;
- ким вони працюють;
- щось випадкове (улюблена їжа, робота мрії, ім'я першого цуценя...)

Які ключові питання?

10 хвилин: презентації

2. Очікування й побоювання (45 хвилин)

Всі учасники пишуть індивідуально на аркуші паперу (5 хвилин):

а) НАДІЇ: що вони сподіваються отримати з курсу.

б) СТРАХИ: що, як вони сподіваються, не станеться, або чого вони бояться.

в) ВНЕСОК: кожний учасник має особливий досвід, певні навички та здібності; наведіть групам ці приклади й заохочте кожного визначити свій внесок у процес навчання.

Учасники діляться на групи по 4–5 людей та обговорюють свої надії, страхи й внески (10 хвилин) — виберіть одного учасника, який розкаже про результати всім.

Групи звітують перед усіма учасниками (15 хвилин) — зворотний зв'язок від тренерів

3. Розберіть кожну доповідь і поясніть, які надії та страхи можуть не справдитися в кожному випадку та з яких причин.

4. Моніторингова група учасників, які під час курсу перевіряють такі аспекти.

а) Чи відповідає зміст курсу потребам, чи він актуальний, достатній; чи темп надання інформації занадто швидкий або занадто повільний?

- б) Процес: яка динаміка складається в групі, чи кожен отримує шанс взяти участь у обговоренні?
в) Технічні аспекти

Потім ці учасники повідомляють свої висновки тренерам.

Тренери розказують про цілі навчання та вправи, а також представляють усіх тренерів.

Презентація в PowerPoint для вступного модуля:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

МОДУЛЬ 1. Фонд Human Rights Foundation, інклюзія й цінності системи ЕСІ

Модуль 1.1. Фонд Human Rights Foundation, інклюзія й цінності системи ЕСІ		Очікувана тривалість Частина I. (2 години)	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Тренер(и): Ірен Бертана, Ерік Блумколк			
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	- Дізнатися, чому цінності, пов'язані із правами людини, важливі для «сімейних тренерів» - Дізнатися про історію цінностей, пов'язаних із правами людини - Дізнатися про характеристики прав людини й ключові цінності, пов'язані із ними		Ноутбук

	• Ключові елементи Конвенції ООН про статус біженців, Конвенції ООН про права дитини й Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, їхній вплив на надання послуг • Розпочати усвідомлення впливу ситуації, у якій опинилися біженці, на права цих людей • Дізнатися про основні поняття системи ЕСІ • Надати вступну інформацію про розвиток дитини й сім'ї • Як основні поняття системи ЕСІ можна перенести на надзвичайні ситуації — ознайомлення із планом на наступні дні	
Пропонована тема для початку обговорення	Що для вас означають права людини? (вправа на 10 хвилин) Учасники записують на дошці в Zoom або Google Jamboard (https://jamboard.google.com) одне або кілька слів, які в них асоціюються із правами людини	Функція дошки в Zoom
Методики, що використовуються	Лекції й обговорення в групах	
Зміст: теорія й моделі	• Характеристики прав людини • Історія прав людини (антична історія, 13–16 століття (Велика хартія вольностей, Білль про права), Французька й Американська революції, угоди про рабство та працю, XX століття — Загальна декларація прав людини та конвенції • Конвенції ООН про статус біженців, Конвенція ООН про права дитини, Конвенція ООН про права людей з інвалідністю — ключові принципи й аспекти, важливі в роботі сімейних консультантів	
Зміст: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	• Що означає пам'ятати про права людини в соціальній роботі? (Вправа на 30 хвилин) Учасники діляться на групи по 5 людей та протягом 15 хвилин обговорюють такі питання: «Чи вважаєте ви, що ваша повсякденна практика не порушує права людини? Чи стикалися ви з якимись труднощами чи	

	дилемами?» — обраний доповідач повідомляє всім учасникам ключові результати обговорення протягом наступних 15 хвилин. • Це було корисно? (Групове обговорення на 20 хвилин) Спочатку учасники відповідають на наступні запитання індивідуально, письмово, на аркуші паперу, а потім діляться відповідями із групою Яка частина сподобалася вам найбільше? (3 хвилини індивідуальної роботи + 7 хвилин обговорення в групі) Які основні висновки із цього заняття ви зробили? (3 хвилини індивідуальної роботи + 7 хвилин обговорення в групі) Чи ви хотіли б отримати додаткову інформацію про якісь теми заняття? (3 хвилини індивідуальної роботи + 7 хвилин обговорення в групі)	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Примітки до слайдів містять інформацію та посилання на матеріали, які необхідно прочитати, готуючись до заняття. Для групових вправ можуть стати в нагоді такі інструменти, як Google Jamboard: https://jamboard.google.com. Цією дошкою можна скористатися для початкового мозкового штурму про права людини, а також для доповідей про результати роботи груп у вправі «Що означає пам'ятати про права людини в соціальній роботі?»	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації		
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://youtu.be/nDgIVseTkuE	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	Що таке права людини (природа, цінності): https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights- Історія прав людини: https://www.coe.int/en/web/compass/the-evolution-of-human-rights http://hrlibrary.umn.edu/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/short-history.htm https://www.un.org/ru/chronicle/article/international-human-rights-law-short-history	

	Конвенція ООН про права людини: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child Конвенція ООН про права людей з інвалідністю: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities	
--	---	--

Презентація в PowerPoint для модуля 1.1:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

Модуль 1.2. Фонд Human Rights Foundation, інклюзія й цінності системи ЕСІ Тренер(и): Ерік Блумколк (SOFT tulip)	Очікувана тривалість Частина I. (2 години)	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
--	--	--

Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	• Дізнатися, чому цінності, пов'язані із правами людини, важливі для «сімейних тренерів» • Дізнатися про історію цінностей, пов'язаних із правами людини • Дізнатися про характеристики прав людини й ключові цінності, пов'язані із ними • Ключові елементи Конвенції ООН про статус біженців, Конвенції ООН про права дитини й Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, їхній вплив на надання послуг • Розпочати усвідомлення впливу ситуації, у якій опинилися біженці, на права цих людей • Дізнатися про основні поняття системи ЕСІ • Надати вступну інформацію про розвиток дитини й сім'ї • Як основні поняття системи ЕСІ можна перенести на надзвичайні ситуації — ознайомлення із планом на наступні дні	
Пропонована тема для початку обговорення	Немає	
Методики, що використовуються	Уроки із використанням візуалізації в форматі інформаційної графіки та відео	Ноутбук
Зміст: теорія й моделі	• Цінності, пов'язані з правами людини, у системі раннього втручання • Характеристики раннього втручання • Порівняння медичної моделі надання допомоги із раннім втручанням • Значущість раннього втручання • Зміна парадигми від «експерта» до спеціаліста із підтримки сім'ї • Вплив війни в Україні на професіоналів, батьків та дітей • Важливість раннього втручання й сімейно-орієнтований підхід • Розповідь про теми наступних навчальних модулів.	
Зміст: практика та справи	• Лекції містять інформацію в привабливому форматі з інфографікою та відео, які узагальнюють отримані дані та забезпечують їх глибоке розуміння. Учасники також зможуть ставити запитання.	

(пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)		
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Примітки до слайдів містять інформацію та посилання на матеріали, які необхідно прочитати, готуючись до заняття.	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації		
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://www.youtube.com/watch?v=OpxGC6G0HMY https://drive.google.com/file/d/11pDAVTftkwpXmXmQw3ez75xcXU860hG5/view?usp=sharing	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	Документ про позицію EASPD щодо раннього втручання (не опублікований, вересень 2022 р.) https://www.eurlyaid.eu/eciguidebook-englishversion/ https://www.zerotothree.org/resources/for-families/ http://www.riseinstitute.org/conflict.htm	

Презентація в PowerPoint для модуля 1.2:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

МОДУЛЬ 2. Розвиток нервової системи й сімейно-орієнтований підхід

Тренер(и): Агапі Пападакі (Amimoni)		Очікувана тривалість	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	• Мета цієї презентації — викласти концептуальну структуру навчальної програми й представити огляд різноманітних елементів, з яких складаються послуги підтримки для сімей із дітьми з інвалідністю в умовах війни й надзвичайних ситуацій. Конкретні інструменти й методики для рішення представлених завдань розглядатимуться детальніше під час наступних модулів навчальної програми • Надати базові наукові знання про розвиток дитини й теорію сімейно-орієнтованого підходу при ранньому втручанні • Визначити фактори середовища, які впливають на добробут дитини та сім'ї • Розповісти про проблеми, пов'язані із наданням підтримки сім'ям із дітьми з інвалідністю • Розуміння екологічної моделі • Пояснити важливість співпраці із сім'єю в наданні послуг підтримки та надати огляд необхідних технік і навичок • Надати результати досліджень, пов'язаних із конкретними проблемами, з якими стикаються сім'ї та постачальники послуг у війні й надзвичайних ситуаціях • Стимулювати до роздумів про зміни, які необхідно внести при наданні послуг підтримки в умовах надзвичайної гуманітарної ситуації й переміщення людей		
Пропонована тема для початку обговорення	Не надто замислюючись, розкажіть про одну ситуацію, яка, на вашу думку, вплинула на ваш розвиток у дитинстві. Тренери ініціюють обговорення, спочатку поділившись особистою історією	10 хвилин	

Методики, що використовуються	Лекції та відео		
Зміст: як розвиваються діти	• Будова мозку • Розвиток нервової системи — як досвід впливає на експресію генів. Нейропластичність • Як раннє втручання пов'язане із розвитком нервової системи • Належне середовище — здорові стосунки із людьми, які забезпечують догляд за дитиною • Експеримент «Кам'яне обличчя» • Неприятливе середовище, занедбання	40 хвилин	
Зміст: теорія про те, як діти навчаються Роль ЕСІ у підтримці сімей із дітьми з інвалідністю	• Навчання в ранньому дитинстві: як діти вчаться? • Сімейно-орієнтована практика — модель ЕСІ Карла Данста • Сімейно-орієнтований підхід • ЕСІ та діти з інвалідністю • Важливість відносин/Екологічна модель	30 хвилин	
Зміст: розвиток дитини в умовах гуманітарної кризи й переміщення	• Окреслення значення гуманітарної кризи й ситуації переміщення для дітей та сімей • Проблеми дітей з інвалідністю • Програма «Сильна сім'я» • Розробка програми втручання	40 хвилин	
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)			

Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.			
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації			
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://developingchild.harvard.edu/resources/the-brain-architects-connecting-health-learning-part-i-the-science/ https://developingchild.harvard.edu/resources/project-for-babies/ https://www.youtube.com/watch?v=YTTSXc6sARg		
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	https://www.eurlyaid.eu/eciguidebook-englishversion/ https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5296539/pdf/jcdr-10-SC16.pdf https://reliefweb.int/report/myanmar/national-strategic-plan-early-childhood-intervention-national-service-programme-all https://www.hrw.org/news/2022/02/02/un-high-risk-conflicts-children-disabilities#:~:text=Children%20with%20disabilities%20can%20also,get%20assistive%20devices%20or%20rehabilitation. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000190712 https://sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2022/child-development-and-resilience-war-conflict-and-displacement https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2022/01/Study-on-the-evolution-of-the-Children-and-Armed-Conflict-mandate-1996-2021.pdf https://news.un.org/ru/story/2022/08/1124492 https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/Strong_families_Brochure.pdf https://www.unodc.org/res/prevention/prevention-through-family-skills_html/Caring-for_Children-Through-Conflict-and-Displacement-booklet-UNODC-ENG.pdf https://www.un.org/disabilities/documents/WHSDisability-in-humanitarian-contexts-HI.pdf		

--	--	--	--

Презентація в PowerPoint для модуля 2:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

Пропоновані ресурси

[Щоб отримати доступ до додаткових пропонованих ресурсів, натисніть тут](#)

МОДУЛЬ 3. Відмінності між сім'ями та як їх прийняти

Тренер(и): Анна Кукуруза, Ніколета Йончева		Очікувана тривалість 1,5 години	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	Мета першої частини модуля — продемонструвати важливість здатності шукати й бачити сильні сторони сім'ї, надавати їй досвід спостереження за ресурсами сім'ї, їх пошуку й опису для побудови відносин. Метою навчання в третій частині третього модуля є ознайомлення консультантів зі впливом різних узагальнювальних стверджень і навішування ярликів. Навчити консультантів ефективним словам, фразам і запитанням, які вони зможуть використовувати в повсякденному спілкуванні із сім'ями.		
Пропонована тема для початку обговорення	https://www.youtube.com/watch?v=7ZLdG82wYc4 https://www.youtube.com/watch?v=7BrdHfdiaWw		
Методи, що використовуються	Індивідуальна робота й групове обговорення.		

	Що переживають сім'ї — Ознаки та індикатори тривоги, страху, відчуття незахищеності, які легко впізнати Увага, але не турбота — основна відмінність між консультантом і терапевтом — ставлення до батьків і позиція щодо батьків і поведінки. Консультант надає батькам впевненості й сил, не піклується про них, уникає роботи з дитиною, дає можливість вибору та свободи. Консультант сприяє активному спілкуванню в повсякденному житті батьків і дитини та стимулює розвиток функціональних навичок. Активне слухання — можна запропонувати різні стратегії його застосування. Можна навіть спробувати рольові ігри, групові завдання або індивідуальну практику. Перші слова не забуваються. Які питання ми можемо поставити? Ви можете попросити учасників розповісти, які запитання їм подобаються, а які викликають гнів. Розгляньте різні теми та прокоментуйте, які з них доречні, а які ні. Зосередьтеся на уникненні питання «Чому». Звітування. Ефективні слова. Можна запропонувати перефразування або повну заміну слів і фраз за допомогою таблиці або іншої форми візуалізації. Які слова слід використовувати? Ще раз вкажіть на необхідність надавати свободу вибору. Уникайте командного тону й занадто відвертих слів. Аналіз випадків із практики — для забезпечення автентичності використовувати аудіо- або відеозапис. Нехай учасники примірять на себе різні ролі й поділяться своїми враженнями про застосовані стратегії. Ви можете поділити учасників таким чином, щоби кожен із них міг поділитися своїми почуттями від ролі іншої людини.	
Матеріали: теорія й моделі		
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	Вправа. Крок 1. Уважно подивіться на малюнок і його деталі. Візьміть ручку та аркуш паперу й запишіть 10 деталей малюнку, які викликають у вас запитання, указують на проблеми, можливі неприємності тощо.	

	Крок 2. Обговорення цієї частини. Крок 3. Знову уважно подивіться на малюнок. Переверніть аркуш паперу й напишіть на іншій стороні 10 деталей на малюнку, які показують можливості, ресурси цієї сім'ї. Крок 4. Обговорення цієї частини. Крок 5. Питання для загального обговорення. Яке із завдань було легшим, перше чи друге? Як ви гадаєте, чому? Що впливає на кут зору, з якого ми розглядаємо питання? Чому важливо бачити позитивні й сильні сторони сім'ї? Що таке бачення дає фахівцям? Вивчення прикладів із практики, рольові ігри, тема для дискусії, обговорення, «акваріум».	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.		
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації		
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://www.youtube.com/watch?v=17PkUsTVa7g Тільки для тренерів https://www.youtube.com/watch?v=7wUCyjiyXdg — https://www.ccl.org/articles/leading-effectively-articles/coaching-others-use-active-listening-skills/ https://fs.blog/active-listening/	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки		

Презентація в PowerPoint для модуля 3:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

МОДУЛЬ 4. Підхід до роботи із травмами на основі відносин (вікно толерантності, копінг-стратегії, стійкість тощо)

Тренер(и): д-р Джудіт Батлер і д-р Енні Каммінс		Очікувана тривалість 3 години	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо) Ноутбук з можливістю прослуховувати аудіо, ручка, папір
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	• Покращити розуміння токсичного стресу (травми) і його впливу на розум, тіло, поведінку та стосунки • Покращити розуміння негативного дитячого досвіду (Adverse Childhood Experiences, ACE), звертаючи основну увагу на війну як негативний досвід • Покращити розуміння травм та ACE в контексті нашої роботи • Покращити розуміння важливості стосунків у роботі із травмами й негативним досвідом • Поглибити знання й розуміння ключових елементів підходу із чутливістю до травм		

	Забезпечити краще розуміння вторинної/вікарної травми та важливості турботи про себе	
Пропонована тема для початку обговорення	На початку Глибоко вдихніть, потім вдихніть, ніби нюхаєте найкрасивішу квітку, і видихніть, ніби задуваєте свічки на торті на день народження. Ця вправа демонструє роль дихання як нашого основного інструмента для саморегулювання та підготування до слухання, навчання й мислення. Крім того, це дуже приємно. Під час заняття Через годину після початку заняття ми запропонуємо учасникам «струсити стрес» за допомогою «моціону», тобто руху. Звернемо їхню увагу на слово «ЕМОЦІЯ». Якщо ви хочете поміняти емоцію, необхідно Рухатися (робити моціон) Наприкінці Тест особистості «Намалюй свиню» для розваги	Ноутбук з аудіосистемою
Методики, що використовуються	Демонстрація в форматі лекції, практичні вправи, відеодемонстрації	
Матеріали: теорія й моделі	Розкажіть про підходи із чутливістю до травм Обговоріть ACE та можливі довготривалі наслідки негативного дитячого досвіду Розкажіть про «ручну» модель мозку Обговоріть реакцію мозку на травму або токсичний стрес Приділіть увагу війні як травмі	

	Розгляньте реакції на травму війни залежно від віку Обговоріть характеристики ПТСР Розкажіть про колективну травму Обговоріть тригери та способи реагування на них Розгляньте підходи до роботи із травмою із чутливістю до неї, орієнтовані на стосунки Розкажіть про вікарну травму та надайте практичні поради з турботи про себе	
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	Вправа з рефлексії щодо турботи про себе	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Використовуйте практичні приклади з досвіду. Навчальні матеріали міститимуть приклади, але тренери можуть адаптувати їх, щоб включити власний досвід.	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації	Це навчання може викликати неприємні емоції в деяких учасників. Почніть з відповідного попередження й нагадайте учасникам, що слід завжди в першу чергу турбуватися про себе.	
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	Експеримент «Кам'яне обличчя» Конвенція 1951 року про статус біженців День, коли настала війна — книга в картинках Спогади про Сирію	

	ТІКАЙ — анімаційний документальний фільм для дорослих 2021 року про досвід втечі з Афганістану одного чоловіка Газетна стаття про політику в сфері психічного здоров'я Трейлер документального фільму «Паперовий тигр» Що таке вікарна травма? Сексуальне насильство над дітьми Турбота про себе Вступ до вивчення вікарної травми Підходи із чутливістю до травм та орієнтовані на відносини Дитяча травма й мозок Виживання у війні в Україні	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	Anda, R. F., Dong, M., Brown, D. W, Felitti, V.J., Giles, W.H., & Dube, S. R (2009, April 16th). The relationship of Adverse Childhood Experiences into a history of premature death of family member. BMC Public Health. 9 106 Butler, J., Trauma Sensitive early Childhood Education & Care. https://www.earlychildhoodireland.ie/scealta-blog/trauma-sensitive-early-childhood-care-and-education/ accessed 28th June 2021 Bremner, J. D. (2006). Traumatic stress: effects on the brain. Dialogues in clinical neuroscience, 8 (4), 445.	

	Child Trends https://www.childtrends.org/publications/how-to-implement-trauma-informed-care-to-build-resilience-to-childhood-trauma. (Інфографіка на слайді 18) Curran, A., (2012) Autism & the brain's working: how far have we got? Debate 144:5-6 Leicester: The British Psychological Society Dowling, M (2014). Young Children's Personal, Social and Emotional Development (4th Edition). London: Sage Publications Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., . . . Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. American Journal of Preventive Medicine, 14(4), 245-258. http://dx.doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8 Hurley, T., (2019) Relational and Developmental Trauma available online http://www.ageisteacht.com/relational-and-developmental-trauma/ станом на 21 червня 2019 р. Ho, R. T. (2015). A place and space to survive: A dance/movement therapy program for childhood sexual abuse survivors. The Arts in Psychotherapy, 46, 9-16. doi:10.1016/j.aip.2015.09.00 Jedd, K., Hunt, R. H., Cicchetti, D., Hunt, E., Cowell, R. A., Rogosch, F. A., ... & Thomas, K. M. (2015). Long term consequences of childhood maltreatment: Altered amygdala functional connectivity. Development and psychopathology, 27 (4pt2), 1577-1589 Larkin, H., Felitti, V.J., & Anda, R. F (2011). Social Work and Adverse Childhood Experiences (ACEs) research: Implications for practice and health policy. Social Work in Public Health 29(1), 1-16	
--	---	--

	Oved, O. Rethinking the Place of Love Needs in Maslow's Hierarchy of Needs. Soc 54, 537–538 (2017). https://doi.org/10.1007/s12115-017-0186-x Pringle, M. Kellmer (1975). The Needs of Children. London: Hutchinson Taren, A. A., Gianaros, P. J., Greco, C. M., Lindsay, E. K., Fairgrieve, A., Brown, K. W., ... Creswell, J. D. (2015). Mindfulness meditation training alters stress-related amygdala resting state functional connectivity: a randomized controlled trial. Social cognitive and affective neuroscience, 10(12), 1758–1768. doi:10.1093/scan/nsv066 Werner, E. (2012) 'Children and War: Risk, Resilience and recovery' in <i>Development and Psychopathology</i> Vol 24 pp. 553-558. Foster, H. and Brooks-Gunn, J. (2015) Children's exposure to community and war violence and mental health in four African countries: A stress process model' in <i>Soc Sci Med</i> Vol: 146 pp. 292 –299 Reed, R. Fazel, M. Jones, L. Panter-Brick, C. and Stein, A. (2012) 'Mental Health of displaced and refugee children resettled in low income and middle-income countries: risk and protective factors" in <i>Lancet</i> Vol: 379 pp. 250-265 Kienzler, H. (2008) 'Debating war trauma and post-traumatic stress disorder (PTSD) in an interdisciplinary arena' in <i>Social Science and Medicine</i> Vol: 67 pp. 218-227	
--	---	--

Презентація в PowerPoint для модуля 4:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

Глосарій

Пропоновані ресурси

МОДУЛЬ 5. Розвиток соціальної мережі

Тренер(и): Моніка Фрічова, Анна Кукуруза		Очікувана тривалість 3 години	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	• Навчитися розрізняти основні етапи інклюзії • Зрозуміти вплив ставлення сім'ї та суспільства до інклюзії • Знати, як підтримати батьків і стимулювати їх бути відкритими спільноті • Отримати розуміння структури громади, мережі державних закладів, взаємодопомоги й громадських організацій • Зрозуміти відмінності між батьками/батьками-друзями/професіоналами-колегами • Сформувати здатність створювати та пропонувати сім'ї різні види діяльності в громаді • Використовуйте Есокар як інструмент для розвитку соціальної мережі		
Пропонована тема для початку обговорення	Увімкнення/вимкнення камер залежно від відповідей на запитання, пов'язані із темою: хто має досвід спілкування в мережі, хто є соціальним працівником, хто вже брав участь у розвитку соціальної мережі...		Ноутбук із камерами
Методики, що використовуються	Лекції, обговорення в парах, внесок у результати модуля — перелік видів діяльності в громаді для сімей, практичний досвід створення Есокар		зручне підключення до Інтернету
Матеріали: теорія й моделі	• Інклюзія, інтеграція, ізоляція • Ставлення сім'ї та суспільства до інклюзії • Структури для підтримки й інклюзії • Соціальна діяльність для дітей з інвалідністю		

	Есомар	
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	Інклюзія, інтеграція, ізоляція - Лекція Ставлення сім'ї та суспільства до інклюзії - Лекція - Голосування на menti.com про способи сприяння інклюзії (5 хвилин) - Індивідуальна робота на menti.com — написання повідомлення до батьків про важливість відкритості для спільноти (10 хвилин) Структури для підтримки й інклюзії - Лекція - Розповідь про карту підтримки за регіонами в Словаччині, а також мережу підтримки для дітей з інвалідністю в Україні як приклади Соціальна діяльність для дітей з інвалідністю - Робота в парах над переліком видів діяльності в громаді для дітей з інвалідністю, а також його внесення до menti.com Есомар - Лекція - Обговорення якості Есомар: що це означає, хто приймає рішення, кількість і якість	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Взаємодія з учасниками під час навчання допоможе сімейним консультантам зрозуміти, як створити соціальну мережу із сім'єю клієнтів Після закінчення навчання учасники отримають: Дошку повідомлень для батьків про важливість відкритості для спільноти Перелік видів діяльності в громаді для дітей з інвалідністю з України Есомар — практичний інструмент розвитку мережі для сім'ї	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації	Перед навчанням сімейних консультантів регіональний партнер надасть їм Регіональну карту підтримки для сімей із дітьми з інвалідністю з України.	
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://www.menti.com/alahbo3ku8xa або menti.com, код голосування: xxxx	

Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	www.thinkinclusive.com www.mentimeter.com — налаштувати власне опитування https://www.platformarodin.sk/en-support-for-ukrainian-refuges-with-disability-and-their-families/for-persons-with-disability/	
---	---	--

Презентація в PowerPoint для модуля 5:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

[Глосарій](#)

Модуль 6. Оцінка й розуміння потреб дитини та її сім'ї

Тренер(и): Анна Кукуруза		Очікувана тривалість 3 години	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	- Зрозуміти відмінності між традиційними та сімейно-орієнтованими підходами до оцінки розвитку дитини - Дізнатися принципи належної оцінки - Зрозуміти, як використовувати стратегії спостереження й комунікації в ситуації оцінки - Поміркувати про досвід сім'ї, який змушує її звернутися по допомогу - Навчитися розрізняти інструменти оцінки - Навчитися планувати оцінку та збирати важливу інформацію		
Пропонована тема для початку обговорення	Оцінка. З чим вона у вас асоціюється? (вправа на 10 хвилин) Учасники записують на дошці одне або кілька слів, які в них асоціюються з «оцінкою»		Ноутбук із камерами

Методики, що використовуються	Лекції, групові обговорення, практичні вправи із відкритими питаннями та спостереження.	зручне підключення до Інтернету
Матеріали: теорія й моделі	- Оцінка, орієнтована на сім'ю - Стратегії комунікації - Інструменти скринінгу для оцінювання розвитку дітей	
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	Оцінка, орієнтована на сім'ю - Групова дискусія Стратегії комунікації - Лекція - Групова дискусія - Індивідуальна робота над формулюванням відкритих запитань Інструменти скринінгу для оцінювання розвитку дітей - Лекція - Наведення прикладу моніторингу в 10 кроків	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Пройдіть онлайн-курс самостійно: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EarlyIntervention+EI_101+2020/about	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації		
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://docs.google.com/forms/d/1TG00O0YI3H2AWyCXS39pHCyrtX84HHJCsi08-1Mm6-8/viewform?edit-requested=true https://www.unicef.org/ukraine/documents/red-flags-development	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	https://www.unicef.org/ukraine/documents/early-development	

Презентація в PowerPoint для модуля 6:

АНГЛ [Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

УКР [Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

[Пропоновані ресурси](#)

Модуль 7. Ведення справи

Тренер(и): Ніколета Йончева		Очікувана тривалість 3 години	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	Відкрити справу, відстежити прогрес і закрити справу. Особливості підходу до роботи, обмін інформацією й частоти візитів до сім'ї.		
Пропонована тема для початку обговорення	https://www.youtube.com/watch?v=7ZLdG82wYc4		
Методики, що використовуються			
Матеріали: теорія й моделі	Модель Кюблер-Росс, відома як «п'ять стадій горя», була вперше представлена Елізабет Кюблер-Росс у книзі 1969 року «Про смерть і вмирання». https://www.healthline.com/health/stages-of-grief#background https://www.psycom.net/stages-of-grief		
Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	Готовність до роботи — можна скористуватися набором тестів, просто посміхнутися або поговорити про погоду Що слід робити консультанту? — Можна розказати про обов'язки консультантів. Важливо зробити наступний крок у вашому навчанні й оцінити, як і в якій мірі можливо виконувати деякі із них, зважаючи на ситуацію саме у		

	вашій країні. Можна обговорити із координатором вашу здатність впливати на ситуацію на місцевому рівні у разі виникнення проблем із виконанням певних завдань. На що необхідно звернути увагу: Цикл скорботи — спробуйте сформувати уявлення про те, що ці стадії природні й кожна людина вже зіткнулася або може зіткнутися із ними. Потренуйтеся розпізнавати різні стадії, вивчаючи приклади з практики. Меми — надайте емоціям «обличчя» Відчуття батьків — щоб бути більш чутливими й емпатичними під час консультацій і краще розпізнавати ситуацію, використовуйте конкретні фрази із вашої практики або презентації, які можуть свідчити про переживання батьками певного досвіду або про те, на якій стадії прийняття вони знаходяться. Аналіз випадків — можна використовувати аудіозаписи, відеозаписи або тексти із описом різних ситуацій від першої особи або з нейтральної позиції. Перша розмова/візит: Терміни та тривалість — залежить від стандартів конкретної країни Терміново чи ні — обговоріть, які ситуації є терміновими, щоб у вас було спільне розуміння з цього приводу. Можливо, доречно створити спеціальний протокол для таких ситуацій. Документи, індивідуальний процес планування — залежать від країни, у якій ви будете навчатися. Обміркуйте й ретельно обговоріть найкращий та найбільш зрозумілий для батьків спосіб заповнення документів. Аналіз випадку Закрити справу Питання та відповіді. Надайте можливість кожному поставити запитання, поділитися враженнями й рекомендаціями	
Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Намагайтеся використовувати досвід учнів для прикладу. Дайте їм можливість пережити різні ситуації. Використовуйте якомога більше спогадів, щоб учасники могли стати на місце батьків. Можна запропонувати різні стратегії для захисту від особистого перенесення. Зверніть увагу на якості й роль	

	консультанта, а також сильну позицію батьків. Поговоріть про повагу до батьків і дітей, пам'ятайте, наскільки важлива батьківська роль. Запропонуйте різні стратегії, які розширюють можливості батьків замість того, щоб «виправляти» їх.	
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації	Поговоріть із досвідченими груповими консультантами й координаторами про характеристики груп, їх сильні сторони, можливі труднощі. Візьміть до уваги культурну специфіку.	
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://www.youtube.com/watch?v=fmoci0Btgo4 https://www.youtube.com/watch?v=_W0bSen8Qjg https://www.youtube.com/watch?v=L76nkrYZ3m4	
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки		

Презентація в PowerPoint для модуля 7:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

МОДУЛЬ 8. Профілактика вигорання

Модуль 8. Профілактика вигорання		Очікувана тривалість	Необхідні матеріали (ноутбук, ручка тощо)
Тренер(и): Ірен Бертана, Агапі Пападакі			
Цілі навчання, які досягаються в цьому модулі	- Дізнатися про визначення вигорання й результати досліджень цього явища - Ознаки, симптоми, наслідки вигорання - Батьківське вигорання - Міркування професійне вигорання в надзвичайних або кризових умовах - Запобігання вигоранню й боротьба з ним	2 години	

Пропонована тема для початку обговорення	Назвіть слово, яке асоціюється у вас із вигоранням	5	
Групова вправа	«Що ми знаємо про вигорання?» А про професійне вигорання в умовах надзвичайних ситуацій, війни й переміщення?	20	
Методики, що використовуються	Лекція та групові обговорення		
Матеріали: теорія й моделі Вигорання в робочому середовищі	- Дослідження Фройденбергера - Визначення вигорання (11-й перегляд Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11)) - Ознаки й симптоми вигорання та його вплив на мозок - Причини вигорання та психологічні фактори ризику - Дослідження Крістіни Маслач — Опитувальник для вимірювання вигорання Маслач (MBI) для оцінки професійного вигорання	20	
Матеріали: теорія й моделі Батьківське вигорання	- Батьківське вигорання - Дослідження Roskam, Raes і Mikolajczak	10	
Вигорання в роботі з догляду та в надзвичайних і кризових умовах	- Вигорання та робота з догляду - Як уникнути вигорання — що кажуть фахівці? - Запобігання професійному вигоранню й боротьба із ним (на організаційному та індивідуальному рівні) - ВИСНОВКИ	15	

Матеріали: практика та вправи (пропоновані дії, вправи, питання для обговорення тощо)	1. Що ми знаємо про вигорання? (вправа на 20 хвилин: 10 хв. в групах, 10 хв. усі разом) Розділити учасників на групи, обрати доповідача Кожна група відповідає на одне з таких запитань: Що ви знаєте про визначення та ознаки вигорання? Які наслідки вигорання для особистості та організації? Що може зробити людина, щоб запобігти вигоранню? Що може зробити організація, щоб запобігти вигоранню? Які є стратегії боротьби із вигоранням? Для запису відповідей скористайтеся дошкою Google Jamboard – Тренери читають відповіді 2. Чи переживали Ви / Ваші друзі / колеги вигорання? Поки лунає пісня, згадайте свій особистий досвід вигорання й напишіть на дошці слова, які у вас із ним асоціюються. 3. А про професійне вигорання в умовах надзвичайних ситуацій, війни й переміщення? (вправа на 15 хвилин) — Учасники пишуть індивідуальні відповіді на дошці, тренери читають відповіді Які обтяжуючі фактори можуть призвести до професійного вигорання в надзвичайних умовах? Які додаткові заходи та яка підтримка необхідні для запобігання вигоранню фахівців? 4. У групах учасники за 15 хвилин мають обговорити такі питання. Заклучна дискусія Обговорення 10 хвилин у групах Створіть по одній «сторінці» на дошці Jamboard для кожної групи й запропонуйте їм писати там труднощі (найважливіші, по одній), а потім відповідні рішення. Потім тренер читає відповіді Запитання Які конкретні проблеми можуть призвести до вигорання сімейних фасилітаторів/консультантів (залежно від назви цих фахівців)? Які заходи допоможуть запобігти ньому або боротися із ним?		
--	--	--	--

Рекомендації для тренерів із ECDR для допомоги в проведенні навчання.	Використовуйте Google Jamboard для інтерактивних вправ: https://jamboard.google.com/ Вправи та їх тривалість можна адаптувати до потреб учасників.		
Додаткові коментарі, які тренерам з ECDR слід враховувати під час локалізації			
Посилання на мультимедійні ресурси, які рекомендується використовувати під час навчання	https://www.burnoutfree.eu/ https://www.instagram.com/burnoutfreeproject/ https://burnout-aid.eu/uploads/cz_burnoutaid_workshop_onlineworkshopforindividuals_english-6148cde475a55.pdf		
Пропоновані публікації та інші ресурси для подальшої підготовки	https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244017697154 https://mentalhealth-uk.org/burnout/ https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4911781/ https://www.researchgate.net/publication/46722657_Burnout_35_Years_of_research_and_practice https://www.psychologicalscience.org/observer/burnout-and-the-brain https://www.forbes.com/sites/christinecomaford/2022/05/05/how-burnout-changes-your-brain-and-what-to-do-about-it/?sh=7ffa896a7e68 https://hbr.org/2016/11/beating-burnout https://www.ehps.net/ehp/index.php/content/article/view/ehp.v13.i3.p44/997 https://www.burnoutfree.eu/ https://www.instagram.com/burnoutfreeproject/ https://www.facebook.com/search/top?q=burnout%20free%20eci%20project		

Презентація в PowerPoint для модуля 8:

[Щоб отримати доступ до презентації PowerPoint для цього модуля, натисніть тут](#)

Додаткове заняття з Есомар

[АНГЛ Презентація в PowerPoint про Есомар](#)

[УКР Презентація в PowerPoint про Есомар](#)